

ВПЛИВ БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОГО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЄС

У статті розглянуто особливості впливу британо-французького військово-політичного співробітництва на формування і розвиток Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу. Висвітлено його історичні передумови та сучасний стан. Проаналізовано стратегічні підходи обох країн до розвитку європейської співпраці у сфері безпеки та оборони і їх зміни на новітньому етапі розвитку європейської інтеграції.

Ключові слова: Велика Британія, Франція, військово-політичне співробітництво, Спільна політика безпеки та оборони, Європейський Союз, європейська інтеграція.

Європейський Союз є унікальним об'єднанням європейських держав, невід'ємним сегментом структури якого з часу створення у 1992 р. є його "друга опора" – Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ), що стала новим перспективним напрямом розвитку цієї насамперед економічної організації та реакцією на формування нової системи міжнародних відносин. З погляду сучасності цей складний, суперечливий, постмодерний, а тому вельми привабливий для дослідження напрям реалізації ідеї європейської інтеграції багато в чому є визначальним з погляду на перспективи Об'єднаної Європи. У цьому контексті має особливу актуальність дослідження взаємодії ключових суб'єктів творення сучасного обличчя Європейського Союзу, серед яких з огляду на специфіку концептуально-стратегічних підходів до зовнішньої політики і політики безпеки, європейської інтеграції виділяються Велика Британія і Франція. Ці держави представляють відмінні концепції розвитку європейської безпеки у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та водночас є ключовими суб'єктами сучасної європейської співпраці у сфері безпеки.

**ГРУБІНКО А.В.,
кандидат
історичних наук,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
Тернопільського
національного економічного
університету**

У листопаді 2010 р. в Лондоні відбувся черговий британо-французький саміт на найвищому рівні, підсумком якого стало підписання двосторонньої Декларації про співпрацю у сфері безпеки і оборони. Документ започаткував новий етап комплексної військово-політичної співпраці Великої Британії та Франції, а його реалізація, за оцінками експертів, здатна істотно вплинути на кооперацію в рамках Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу (далі – СПБО ЄС). Тому значну актуальність має вивчення проблеми впливу британо-французького військово-політичного співробітництва на формування і розвиток СПБО ЄС в контексті аналізу його історичних передумов, імперативів безпекової політики Великої Британії і Франції та їх кореляцій на сучасному етапі розвитку європейської інтеграції, що й становить мету статті.

Проблематика становлення і розвитку СПБО як складової СЗППБ ЄС набуває все більшої популярності як об'єкт вивчення зарубіжних та українських вчених. Однак дослідженню історії британо-французької співпраці в контексті розвитку СПБО як окремії науковій проблемі приділено недостатньо уваги. Серед доробку українських дослідників відзначимо публікації В. Копійки, А. Мартинова. Проблемі ролі Великої Британії в розбудові СПБО різною мірою приділили увагу британісти Н. Яковенко, В. Крушинський, В. Неприцький, Л. Ямпольська, І. Храбан, А. Грубінко. Новітня політика безпеки Франції в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції розглядається у публікаціях В. Манжоли, І. Погорської, Л. Халецької, О. Шаповалової. Компаративний аналіз європейської політики безпеки Франції, Великої Британії і Німеччини містять роботи О. Романової, С. Кондрачука, Г. Заворітні, М. Мовчана.

З численного доробку російської історіографії, дотичного до означеної проблематики, виділимо публікації британістів Ал. Громико, Н. Капітонової, В. Валуєва, франкознавця К. Зуєвої, міжнародників Т. Андрєєвої, В. Журкіна, Р. Лобанова, В. Тіхової, А. Уткіна. Серед численних публікацій західних експертів відзначимо публікації співробітників аналітичних центрів Р. Вайтмена (Інститут досліджень проблем безпеки ЗЄС/ЄС, Париж), Ч. Гранта, Т. Валасека, К. Одонел, Е. Берклі, Т. Гардена (Центр європейських досліджень, Лондон). Для аналізу геополітичних детермінант новітньої зовнішньої політики Великої Британії і Франції є цінними праці З. Бжезінського.

Визначення новітньої стратегії безпеки Великої Британії і Франції відбувалося в умовах формування післявоєнної системи міжнародних відносин, що відзначалося пошуками оптимальної структури інтеграції країн Західної Європи за участю США в

умовах розгортання “холодної війни”. Укладена між Францією і Британією у 1947 р. Дюнкерська угода розпочала процес інтеграції західноєвропейських держав у сфері безпеки. Однак прагнення об'єднати зусилля заради подолання наслідків руйнівної для європейських країн світової війни одразу виявило розбіжності у підходах щодо структури, механізмів і мети такого об'єднання. Британія і Франція стали ініціаторами формування європейських колективних військово-політичних форумів – Організації Брюссельського договору (1948 р.) та Європейського оборонного союзу (1952 р.). Останній проект, запропонований урядом Франції у 1950 р., мав стати складовою Європейських Співтовариств і передбачав створення повноцінної системи європейських збройних сил. Саме на цьому етапі розпочалися розбіжності між двома країнами. Британія виступила проти ідеї європейської армії і відмовилася визнавати необхідність формування наднаціональних європейських структур, що передбачав Паризький договір 1952 р. про створення Європейського оборонного союзу.

Обидва проекти європейської військово-політичної інтеграції не мали успіху насамперед через нездатність кожної з країн в умовах втрати колишніх світових позицій і недостатності економічних ресурсів забезпечити власне лідерство у формуванні повноцінної системи європейської безпеки. Проявилися традиційно сильні національно-патріотичні почуття, пов'язані з побоюваннями втратити частину суверенітету через участь в інтеграції у надчуттєвій сфері безпеки¹. Із заснуванням НАТО спроби держав Західної Європи налагодити співпрацю з безпеки та оборони стали частиною атлантичної системи безпеки. Створення Західноєвропейського союзу (ЗЄС) у 1954 р., що став консультативним додатком НАТО без військових ресурсів, засвідчило символічний характер європейських військово-політичних можливостей.

Входження Великої Британії і Франції в НАТО гарантувало стратегічну близькість та союзницький характер їх військово-політичного розвитку, водночас законсервувало концептуальні розходження у підходах до європейської безпеки та євроінтеграційних процесів у цілому. Британія зайняла проамериканські позиції як „особливий партнер” США і їх вірний союзник, намагаючись зберігати роль „єдиного моста” між Америкою і Європою. Керуючись черчілловою доктриною „трьох сфер впливу”, відносини Британії з континентальною Європою поступалися пріоритетнішим взаєминам зі США та Британській Співдружності націй².

Франція як апологет європейської інтеграції намагалася реалізувати амбіції національної величі саме через проект ЄЕС, в якому бачила механізм

контролю за Німеччиною. Концепція голлізму як основа зовнішньої політики Франції лягла в основу особливої позиції країни щодо європейської безпеки.

Жорстка політика Президента Ш. де Голля, спрямована на посилення держави і досягнення лідерства Франції в Європі, передбачала мінімізацію впливу США, встановлення рівноправності американської та європейської складових НАТО. Французькі пропозиції щодо створення „директорії трьох” ядерних держав (Франція, США, Велика Британія), „план Фуше” зі створення політичного й оборонного союзу в Західній Європі були відхилені Британією та іншими союзниками³. Тривалу кризу в британо-французьких відносинах зумовили дворазове накладення вето Франції на вступ Британії в ЄЕС у 1963 і 1967 рр., відмова Франції брати участь у багатосторонніх силах НАТО та її вихід з військових структур Альянсу у 1966 році.

Стратегічні розходження між державами проявилися у галузі ядерних технологій. Франція запропонувала створення політичного, економічного і військового об'єднання держав Західної Європи на основі повної самостійності від США. Натомість Велика Британія, тісно пов'язана зі США угодою про співпрацю з обміну ядерними матеріалами та інформацією, придбанням у 1962 р. американських ракет “Поларіс”, розвідувальною кооперацією, розвивала свій ядерний потенціал в загальному контексті НАТО, знехтувавши пропозиціями Франції про розвиток двостороннього ядерного співробітництва⁴.

Запровадження механізму валютного союзу і вихід європейського інтеграційного проекту з кризи у 1980-х роках, розвиток механізму Європейського політичного співробітництва, міжнародна ситуація сприяли поверненню європейців до розуміння військово-політичного співробітництва як необхідного елемента конструкції Європейських Співтовариств. З активізацією інтеграційних процесів постало питання про посилення європейської складової системи євроатлантичної співпраці. Прийнята на Гаазькому саміті ЗЄС у жовтні 1987 р. “Платформа європейських інтересів у сфері безпеки” визначила ЗЄС як основу Європейської оборонної ідентичності (далі – COI), що передбачала розвиток європейської безпеки в рамках атлантичної солідарності⁵. Документ узгоджувався з Єдиним Європейським Актом 1986 р., в якому держави ЄЕС закріпили зобов'язання розвивати тіснішу співпрацю з питань безпеки.

У 1980-х роках інтереси та погляди Великої Британії і Франції на проблеми міжнародної безпеки в цілому співпадали⁶. Зокрема, партнери скептично оцінили програму США “Стратегічна оборонна іні-

ціатива”, підтримали активізацію Європейського політичного співробітництва і були зацікавлені у стримуванні посилення міжнародного впливу Німеччини. Країни, постійні члени Ради Безпеки ООН, володіли співмірними ядерними і звичайними видами озброєнь, мали значні глобальні інтереси та міжнародний вплив. Однак політичні відносини між ними були нестабільними і суперечливими, що значною мірою зумовлювалося жорсткою європейською політикою М. Тетчер⁷. Зберігалися розбіжності поглядів на розвиток європейської складової НАТО, чому сприяли євроскептицизм і проамериканізм уряду британських консерваторів. Найбільшим здобутком військово-політичної співпраці країн у цей час можна вважати підписану у 1987 р. двосторонню угоду про розширення обміну інформацією і стимулювання військово-технічного співробітництва, розвиток якого стримувала конкуренція на світовому ринку озброєнь. Відбулося поглиблення контактів у галузі ядерних озброєнь, що не завадило Британії наприкінці 1980-х років віддати перевагу придбання дорогих американських балістичних ракет “Трайдент” для заміни застарілих (модернізованих за французькою програмою “Шевалін”) ракет “Поларіс”. Тому небезпідставно у Франції сформувалася думка, що британські сили ядерного стримування є продовженням американських⁸.

Зміни в системі міжнародних відносин на початку 1990-х років відкрили нові можливості для співпраці європейських країн. В умовах припинення блокового протистояння загострилися питання майбутнього євроатлантичної системи безпеки, значення її європейської складової, можливості і необхідності США відігравати домінуючу роль у гарантуванні європейської безпеки. Договір про Європейський Союз 1992 р. заклав правову основу СЗППБ ЄС. У розділі V передбачено можливість розвитку спільної політики безпеки, “що можливо у певний час призведе до колективної оборони”⁹. ЗЄС офіційно отримав статус центральної структури з розробки та реалізації рішень і дій ЄС щодо оборони. Ці пункти договору стали ініціативою Франції і Німеччини як головних сподвижників СЗППБ. Натомість за наполяганням Британії у договорі передбачено, що політика ЄС не повинна перешкоджати виконанню зобов'язань країнами НАТО, розвитку співпраці між ЗЄС і НАТО та має зберігати сумісність з політикою безпеки Альянсу. Намагання британського уряду зберегти контроль НАТО над європейською військовою кооперацією відображено у додатковій Декларації про ЗЄС, що визначила його одночасну роль як формальну компоненту оборони ЄС і засіб підсилення “європейського стовпа” НАТО. Договір відобразив

компроміс між позиціями “європеїстів” на чолі з франко-німецьким “ядром” і “атлантистів” на чолі з Великою Британією та неготовність ЄС взяти на себе відповідальність за самостійні військово-політичні дії, що засвідчила Балканська війна 1992 – 1995 років.

Збереження за НАТО ролі опори європейської безпеки лежить в основі європейської політики Великої Британії. В основі британського бачення євроінтеграції – державоцентризм і прагматизм, що проявляються у стримано-критичних підходах до наднаціональних тенденцій розвитку інтеграційних структур. Плаваючи ідею атлантизму, Лондон традиційно не розглядав ЄС як реальний механізм вирішення проблем безпеки. Зі змінами системи міжнародних відносин Британія була змушена коригувати зазначені підходи. На відміну від М. Тетчер, ліберально налаштований Дж. Мейджор виявив готовність до конструктивізму в європейській політиці, пішовши на поступки при підписанні Маастрихтського договору. Уряд розглядав формування можливостей ЄС у сфері безпеки крізь призму посилення європейської опори НАТО. Глобальні амбіції Британії, її провідні позиції серед європейських членів НАТО, наявність найефективніших збройних сил в Європі дали можливість її уряду надати перевагу національній оборонній політиці перед наднаціональною¹⁰.

Помірковано-консервативні позиції Британії щодо євроінтеграції посилили претензії Франції на лідерство в Європі за умови тісного партнерства з Німеччиною. ФРН могла запропонувати насамперед дієву участь у політичній та економічній інтеграції, з огляду на історико-ментальні стереотипи та обмежений територіально-оборонний характер своїх військ претендуючи на роль “цивільної потуги”¹¹. Політичні кола Франції на початку 1990-х років залишалися переважно на голлістських позиціях, за якими головне завдання зі створення єдиної і незалежної Європи могло бути реалізоване шляхом її об’єднання під проводом Франції одночасно з поступовим скороченням домінування США. “Біла книжка з питань оборони” 1994 р. в системі пріоритетних механізмів гарантій національної безпеки Франції відводила НАТО третє місце після двостороннього співробітництва та ЗЄС¹².

Одночасно змінювався контекст відносин зі США і НАТО. В умовах ліквідації блокового протистояння та формування фактично монополярної системи міжнародних відносин, загального визнання необхідності збереження НАТО як гаранта європейської безпеки, творення європейських можливостей у сфері безпеки відбулося часткове коригування стратегії Франції у відносинах з Альянсом. На думку О. Шаповалової, дистанціювання від

НАТО вже не забезпечувало автономності у прийнятті політичних рішень, швидше позбавляло можливості впливати на перебіг його системної трансформації¹³. У 1993–1994 рр. відновлено участь Франції у Військовому комітеті НАТО. З приходом до влади Президента Ж. Ширака процес зближення Франції з Альянсом активізувався. Водночас повернення країни до його військових структур не підміняло головного завдання французької політики – розбудови автономної європейської системи безпеки. У збереженні особливої позиції, що ґрунтується на перебуванні за рамками об’єднаних органів Альянсу і союзу з Німеччиною, французи вважали доцільним дотримуватися традиційних принципів у відносинах з НАТО: збереження автономії у прийнятті рішень; відмова від автоматичної участі у військових комітетах; вибіркова участь у підготовці місій, в яких задіяні французькі солдати¹⁴. Такі підходи Франції можна визначити як “подвійний стиль” її трансатлантичної політики, зумовлений об’єктивними міжнародними реаліями та національними інтересами¹⁵.

Велика Британія, стурбована консолідацією франко-німецького “ядра” євроінтеграції, прагнула уникнути другорядних ролей при розробці політики ЄС у сфері безпеки, водночас залишаючись вірною атлантичній стратегії. Британський уряд виявив зацікавлення у поверненні Франції до військових структур Альянсу як гарантію збереження цілісності євроатлантичної співпраці. У 1996 р. висунуто спільну британо-французьку пропозицію про включення до повноважень заступника Верховного головнокомандувача НАТО функцій управління ЗЄС, НАТО та на національному рівні, що дозволило б країнам ЄС організувати операції, уникаючи дублювання у використанні ресурсів. Пропозиція схвалена на саміті Альянсу в Берліні у 1996 р., за рішенням якого офіційно проголошено формування ЄОІ в рамках НАТО і створення Багатонаціональних об’єднаних оперативних сил – військових підрозділів, що за необхідності (за одностайним рішенням членів НАТО) могли передаватися разом з відповідними ресурсами у розпорядження ЄС для виконання гуманітарних і миротворчих функцій. Однак збереження повного контролю НАТО над діяльністю ЗЄС нівелювало значення ЄС у сфері безпеки, що вже не задовольняло більшість європейських країн.

Подальше припинення процесу повернення Франції до військових структур НАТО через відмову США передати європейцям (французам) командування стратегічними силами Альянсу в Середземномор’ї, блокування Британією розвитку євроінтеграції на Міжурядовій конференції з підго-

товки оновленого договору ЄС у 1996–1997 рр. вкотре виявили істотну глибину розбіжностей у поглядах двох країн на проблеми європейського військово-політичного співробітництва.

Слабка результативність британо-французької взаємодії на багатосторонньому рівні не завадила розвитку двосторонньої співпраці. Під час боснійського конфлікту на початку 1990-х років країни тісно співпрацювали як учасники Контактної групи з колишньої Югославії. Створено англо-французькі об'єднані сили швидкого реагування в Боснії. Певного розвитку набула двостороння ядерна кооперація, що передбачала обмін інформацією, стратегічне планування і військові поставки. У 1992 р. створено спільну постійну Комісію з ядерної доктрини і політики, що займалася розробкою спільних концепцій ядерного стримування, контролю за ядерною зброєю, режимом її нерозповсюдження. Цьому сприяло приєднання Франції у 1992 р. до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року. Відновлення Францією ядерних випробувань спричинило лояльну реакцію Британії, на відміну від протестів міжнародної громадськості. У французькій “Білій книзі з питань оборони” 1994 р. передбачено, що питання європейської ядерної доктрини стане одним з головних питань створення спільної європейської оборони¹⁶. При цьому уряд Британії постійно наголошував на необхідності проведення консультацій з питань співпраці у ядерній сфері в рамках НАТО та у стратегічних питаннях як і раніше віддавав першість співпраці зі США.

У галузі звичайних видів озброєнь проводилися регулярні двосторонні навчання усіх родів військ. У листопаді 1994 р. оголошено про створення спільної військової повітряної групи для проведення гуманітарних і миротворчих операцій. У 1998 р. з приєднанням сил Німеччини й Італії вона отримала назву Європейська повітряна група. У 1996 р. створено військово-морську британо-французьку бойову групу. Одночасно Велика Британія відмовилася від участі у франко-німецькому дітищі – проєкті “Єврокорпус”, що дало підстави експертам стверджувати про прагнення Лондона поступово замінити франко-німецьку вісь ЄС на британо-французьку¹⁷. За прикладом Британських Королівських Збройних Сил Президент Франції Ж. Ширак у 1995 р. оголосив про перехід французької армії на добровільний (професійний) принцип формування, покликаний значно підвищити рівень її боєздатності.

Розвиток британо-французького військово-політичного співробітництва став визначальним для надання реальних перспектив СПБО ЄС.

Новий поштовх розвитку Європейської політики безпеки надав Амстердамський договір ЄС 1997 р.,

де містилися такі головні нововведення: передбачено можливість передачі функцій ЗЄС до ЄС за рішенням Європейської Ради; до сфери відповідальності СПБО віднесено повний перелік “петерсберзьких завдань”, визначених декларацією Ради міністрів ЗЄС у червні 1992 р. у м. Петерсберг; запроваджено перший наднаціональний інститут ЄС у сфері СЗППБ – посаду Верховного представника ЄС. Компромісний характер договору проявився у збереженні двоїстої позиції ЗЄС як структури розвитку ЄОІ в межах НАТО і складової політики безпеки Євросоюзу, на чому категорично наполягав уряд Британії. Ним було заблоковано усі ініціативи Франції і Німеччини щодо поглибленої інтеграції у сфері безпеки¹⁸.

Завершенню європейських домовленостей сприяв прихід до влади у Великій Британії лейбористів. Новий британський уряд виявив готовність піти значно далі у розвитку європейської військово-політичної співпраці, ніж його попередники, а його природним союзником у цьому стала Франція. На неформальному саміті ЄС в Портшаху у жовтні 1998 р. Т. Блер виступив з ініціативою про активізацію дискусії з питань розвитку СЗППБ. Прем'єр-міністр висловив занепокоєння слабкістю механізмів спільної зовнішньої політики ЄС і закликав визначитися з оборонною складовою об'єднання, допустивши можливість інтеграції ЗЄС і ЄС¹⁹. Відкритість до дебатів засвідчила зближення позицій Британії та її європейських партнерів і прагнення керівництва країни за умови неучасті у проєкті “євро” і Шенгенській угоді зайняти провідні позиції у творенні європейської співпраці у сфері безпеки.

Історичною подією, що засвідчила прорив в реалізації проєкту СПБО, став франко-британський саміт в Сен-Мало 3–4 грудня 1998 року. У Спільній декларації з європейської безпеки сторони висловили прагнення підвищити міжнародний вплив ЄС, надавши йому можливість діяти військовими засобами для врегулювання міжнародних криз у випадках, коли не задіяні сили НАТО. Передбачено створення європейських оперативних збройних сил, забезпечених конкурентоздатною європейською військовою промисловістю, надання їм відповідних структур і доступу до джерел інформації, здатності стратегічного планування без дублювання структур НАТО. Підкреслено непорушність зобов'язань європейських країн-членів Альянсу і необхідність виділення для потреб ЄС його військових засобів²⁰. Декларація зафіксувала досягнуте довгоочікуване примирення інтересів країн “європейців” і “атлантистів” з проблем європейської безпеки, дала старт практичному розвитку СПБО ЄС, передбачила пряму кооперацію ЄС і НАТО без участі ЗЄС.

Домовленості Сен-Мало свідчили про зближення позицій Великої Британії і Франції – лідерів Європи у військовій сфері, ядерних держав, що володіють ефективними модернізованими професійними збройними силами, єдині серед європейських країн у 1990-х роках мали здатність здійснювати військові операції за межами континенту²¹. Обидві країни в умовах посилення Німеччини і зацікавлення США у передачі частини неосновних функцій з гарантування безпеки Європи самим європейцям пішли на прагматичний компроміс, що забезпечував їх глобальні амбіції. Як додаток до декларації сторони підписали Протокол намірів про співпрацю в кризовому управлінні і діях, що передбачав поглиблення взаємодії збройних сил Британії і Франції з врегулювання криз за межами території НАТО.

Британо-французька зустріч на найвищому рівні 25 листопада 1999 р. у Лондоні мала результатом спільне звернення Т. Блера і Ж. Ширака до Європейської Ради з пропозицією створити бойові Сили швидкого реагування ЄС (далі – СШР ЄС) на рівні корпусу чисельністю 50-60 тис. чоловік з можливостями для розгортання в зоні операції до 60 днів. Керівництво країн висловило готовність надати штабні оперативні центри для багатонаціональних командних структур Євросоюзу. Підкреслено необхідність розвитку європейської оборонної промисловості з метою підвищення конкурентоздатності ЄС на світовому ринку військових технологій²². Уряд Британії нарешті прийняв рішення виділити представників до об'єднаного штабу Єврокорпусу, підрозділи якого мали стати основою СШР. Згадані ініціативи офіційно схвалені самітами Європейської Ради у Кельні і Хельсінкі 1999 р., визначивши структурно-функціональні параметри СПБО ЄС.

Успіх британо-французьких двосторонніх почиань на загальноєвропейському рівні, незважаючи на їх результативність і вагомe історичне значення, все ж не передбачав кардинальних змін в усталених стратегічних підходах обох держав до розвитку євроінтеграції. Це насамперед стосувалося Великої Британії, керівництво якої своїми діями на міжнародній арені постійно підтверджувало стратегічну першорядність коаліції зі США. На думку О. Громико, ніколи до Блера британські прем'єри так послідовно і беззастережно не діяли у фарватері військових операцій Вашингтона²³. Бомбардування Афганістану і Судану, застосування сили проти Іраку у 1998 р., війна проти Югославії 1999 р. стали цьому яскравим підтвердженням. Офіційний Лондон супроводжував європейську політику періодичними заявами про те, що стратегічним завданням Британії у відносинах з Євросоюзом є розвиток його співпраці зі США, а СПБО розглядається як зміцнення європейської складової НАТО і не перед-

бачає створення європейської армії²⁴. На саміті ЄС в Ніцці (грудень 2000 р.), де приймалися зміни до Договору про Європейський Союз, проявилися старі протиріччя між Британією і Францією щодо статусу європейських військ. За наполяганням британської сторони у підсумковому рішенні закріплено положення про обов'язкове погодження з НАТО діяльності європейських СШР.

Відносини двох країн протягом наступних років мали суперечливий характер. Необхідність об'єднання зусиль для організації боротьби з новою потужною загрозою сучасного глобалізованого світу – міжнародним тероризмом після терактів 11 вересня 2001 р. у США тимчасово згладила суперечності всередині ЄС і виправдовувала необхідність тісної кооперації з НАТО як гарантом безпеки Європи. Однак антиіракська кампанія, ініційована США, що мала результатом військове вторгнення в Ірак американо-британських військ у березні 2003 р. без санкції ООН, поглибила розкол європейських держав на два традиційних угруповання – “європеїстів” на чолі з Францією і Німеччиною, що відстоювали позиції багатополосного світоустрою, й “атлантистів” на чолі з Великою Британією, що традиційно відстоювала ідею монополярного світу. Протилежні позиції ключових держав Євросоюзу з іракського питання паралізували реалізацію СЗППБ ЄС, що не зміг сформулювати єдину позицію щодо конфлікту. Перед об'єднанням постала нова загроза розколу – франко-німецьке “ядро” не підтримали країни Центрально-Східної Європи (найближчі кандидати на членство), які відкрито виступили на боці США. Розширення Євросоюзу обмежувало політичні можливості формування СПБО, адже нові держави-члени заперечили дублювання функцій НАТО та ослаблення американської військової присутності в Європі²⁵. Іракська криза виявила неготовність і нездатність авангарду європейської військово-політичної інтеграції – Франції, Великої Британії і Німеччини взяти відповідальність за втілення проекту європейської політичної та оборонної спільноти²⁶.

У розпал іракської війни її противники в Європі (Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург) на саміті в Тюрверені з метою тиску на США і колег по ЄС (насамперед Британію) висунули ініціативи про посилення СПБО: створення європейського потенціалу швидкого реагування на основі франко-німецької бригади; заснування об'єднаного штабу європейських багатонаціональних сил; розробку концепції Європейського союзу безпеки і оборони. Хоча нездійсненність більшості цих пропозицій була очевидною, вони дали очікуваний ефект. Велика Британія швидко повернулася до діалогу з питань СПБО. Зрештою іракська криза засвідчила

неможливість реального розвитку європейської військово-політичної співпраці без її участі.

Новим фактором, що стимулював розвиток британо-французького діалогу з питань безпеки стало розширення ЄС за рахунок десяти країн, що загрожувало зміщенням балансу впливів у євроструктурах, насамперед у Європейській Раді. Остання є керівним органом у питаннях СПБО, що гарантує її міждержавний характер. Актуальності проблеми додав процес розробки Європейської Конституції, що супроводжувався суперечками між провідними країнами ЄС (“велика трійка” – Франція, Німеччина, Велика Британія) з одного боку і новими членами ЄС та комунітарними структурами з іншого.

Держави “великої трійки” взяли курс на посилення свого впливу в ЄС, відкрито реалізуючи концепцію “багатошвидкісної інтеграції”, що насамперед мало місце у розбудові СПБО. Уряд Британії виступив з ініціативою про створення Ради Безпеки ЄС за участю трьох країн, що мала стати керівним органом ЄС між засіданнями Європейської Ради. Єврокомісія відкинула цю ідею. Франко-німецькі пропозиції мали на меті обмеження впливу Єврокомісії через виведення з її повноважень СЗППБ. Для цього запропоновано створити посади Міністра закордонних справ і Президента Союзу – Глави Європейської Ради. Тристороннє зближення проявилось у формуванні механізму “структурного співробітництва” у сфері безпеки та оборони, що передбачав високі стандарти військово-політичної співпраці країн і визначав подальший її розвиток. Через таку модель фактично закріплено неформальне домінування цих країн у подальшій інтеграції в зазначеній сфері.

Поглиблення співпраці “великої трійки” зумовлене об’єктивними обставинами провалу прийнятого у 1999 р. плану зі створення до 2003 р. СШР ЄС, головною причиною якого стало недофінансування проекту його учасниками. Головними фінансовими донорами СПБО були Велика Британія і Франція, що разом забезпечували близько 2/3 оборонного бюджету ЄС²⁷. На черговому франко-британському саміті в Ле-Туке (лютий 2003 р.) прийнято рішення про формування постійної групи кораблів-авіаносців країн ЄС і пропозицію про створення Європейського оборонного агентства для розвитку міждержавної стратегічної координації та військово-технічної співпраці. Наступний двосторонній саміт в Лондоні (листопад 2003 р.) засвідчив постірацьке зближення у питаннях безпеки. Лідери країн задекларували важливість продовження спільної роботи з посилення ефективного військового потенціалу ЄС, запропонувавши створення оперативних бойових підрозділів кризового реагування

чисельністю 1,5 тис. чоловік кожен зі здатністю розгортання у регіонах призначення протягом 15 днів для проведення автономних операцій терміном від 1 до 3 місяців²⁸. Ініціатива схвалена на рівні ЄС. Формування бойових підрозділів як авангарду майбутніх СШР включено до стратегії Євросоюзу “Глобна мета – 2010”. Перша британо-французька оперативна бойова група сформована у 2005 році.

Динамізму СПБО ЄС надав берлінський неформальний саміт лідерів країн “великої трійки” 20 вересня 2003 р, на якому досягнуто принципових домовленостей щодо надання можливостей ЄС планувати і проводити військові операції без підтримки НАТО. При цьому Т. Блер підкреслив необхідність відкритості СПБО для інших країн ЄС і збереження першості НАТО як гаранта європейської колективної оборони²⁹. Саміти “великої трійки” на різних рівнях набули регулярного характеру. Консенсус провідних держав Євросоюзу забезпечив можливість прийняття Європейської стратегії безпеки у грудні 2003 року. Наступні домовленості передбачали створення Центру оперативного планування операцій ЄС при Штабі Об’єднаних Збройних Сил НАТО в Європі (за наполяганням Британії), що підкреслило автономність СПБО від Альянсу, органу планування та проведення військових і цивільних операцій в рамках Військового штабу ЄС, Європейського оборонного агентства.

Головні напрацювання британо-французької взаємодії (за участі ФРН) були включені у текст “Договору, що встановлює Конституцію для Об’єднаної Європи”, підписаного главами держав ЄС 29 жовтня 2004 р. в Римі. Документом передбачено запровадження таких інструментів СПБО, як співпраця в рамках положення про солідарність і механізм структурної співпраці (можливість поглибленого співробітництва окремих країн-членів ЄС), ширше використання процедури конструктивного утримання в Раді ЄС, створення Європейського оборонного агентства, запровадження посади міністра закордонних справ Євросоюзу. Договір практично не змінював інституційно-функціональної структури СЗППБ, залишивши ключову роль у прийнятті рішень Європейській Раді, що визначало міждержавний характер цього напрямку інтеграції. Конституційний договір не вступив в силу внаслідок негативних результатів ратифікаційних референдумів у Франції і Нідерландах у травні-червні 2005 року.

Процес розробки нового договору на шляху подолання “конституційної” кризи ЄС передбачав продовження складного діалогу провідних держав Європи, що виявив старі концептуальні суперечності. Ініціаторами розробки і прийняття нового до-

говору ЄС стали Франція і Німеччина, що намагалися реалізувати традиційні ідеї поглиблення автономізації військових можливостей Євросоюзу. Текст Лісабонського договору, основну частину якого склали положення відхиленої “Конституції”, відніс до СЗППБ “усі сфери зовнішньої політики та усі питання, що мають відношення до безпеки Союзу, включно з поступовим розвитком спільної безпеки, що може призвести до спільної оборони”³⁰. Юридичну основу СПБО заклали три головні статті: про “постійну структурну співпрацю”; про “солідарність” дій ЄС у відповідь на терористичні, природні чи антропогенні катастрофи; про “взаємну допомогу” як зобов’язання країн-членів ЄС у випадку збройної агресії проти країни чи групи країн відповідно до Статуту ООН. За наполяганням Британії з проекту договору вилучено статті про Сполучені Штати Європи, Міністра закордонних справ ЄС. Головними принципами структурної співпраці держав в рамках СПБО є добровільність і можливість припинення участі. Посилено повноваження Європейської Ради. До 2014 р. збережено процедуру одностайності голосування в Раді з питань СЗППБ. Договір містить традиційний пункт про необхідність узгодження співпраці країн ЄС у цій сфері із зобов’язаннями в рамках НАТО.

На розвиток дискусій з питань СПБО істотний вплив мала зовнішня політика нового Президента Франції Н. Саркозі. В її основі перебуває модифікована голлістська модель, спрямована на тактичне зближення зі США і НАТО як ефективний механізм посилення впливу європейської складової євроатлантичної системи співпраці і ваги Франції в умовах відходу в небуття монополярної структури світоустрою та постіракської кризи його натхненників (США і Великої Британії). Проамериканізм Н. Саркозі має мету відновити трансатлантичну єдність і припинити використання антиамериканізму як основу зовнішньої політики Франції, зберігши самостійність країни у міжнародних справах³¹. Під час візиту до США у листопаді 2007 р. Н. Саркозі оприлюднив дві вимоги, задоволення яких відкривало можливість повернення Франції у військові структури НАТО. Це згода США на зміцнення незалежних європейських механізмів безпеки і надання французьким представникам ключових посад в командних структурах Альянсу³². Президент Франції наголосив на необхідності взаємодоповнення ЄС і НАТО під час врегулювання криз та відповіді на нові виклики безпеці, акцентувавши увагу на розбудові постійних автономних європейських засобів планування і командування, створення спільного оборонного бюджету і ринку озброєнь. У 2008 р. Франція висунула ініціативу

про формування групи посиленої інтеграції країн ЄС за участі Франції, Великої Британії, Німеччини, Іспанії, Італії і Польщі з можливістю приєднання до неї інших держав. На думку британських аналітиків повернення Франції до військових структур НАТО, офіційно проголошене у 2009 р., стало необхідною платою за посилення СПБО ЄС³³.

Зміни у євроатлантичній політиці Франції значною мірою нівелювали традиційні підстави для критики з боку керівництва Британії, що створило сприятливий контекст для виходу військово-політичної співпраці країн на якісно новий рівень. Чергове франко-британське зближення пов’язане також із завершенням напруги у відносинах між країнами, спричиненої протилежними позиціями щодо ключових призначень у європейських структурах у зв’язку з вступом у дію з 1 грудня 2009 р. Лісабонського договору.

Зміна влади у Великій Британії у 2010 р. з приходом до влади Консервативної партії (у коаліції з Партією ліберальних демократів) хоча й викликала значні євроскептичні очікування, додала зовнішній політиці країни більше прагматизму, зокрема у європейській політиці та у відносинах зі США. Зовнішня політика Британії помітно еволюціонувала у напрямку визнання багатополарності сучасних міжнародних відносин. Членство країни в Європейському Союзі, де вона має відігравати активну і позитивну роль, визнано вагомим механізмом впливу на глобальному рівні³⁴. У Стратегічному огляді безпеки та оборони (жовтень 2010 р.) вперше як пріоритети виділено розвиток співпраці з провідними європейськими країнами та членство Британії в ЄС³⁵. У параграфі 5.7. окремо передбачено посилення відносин з Францією у сфері безпеки та оборони і збереження їх стратегічного рівня. Визначено перелік завдань двостороннього співробітництва, що лягли в основу лондонських домовленостей від 2 листопада 2010 року.

Головним стимулом до зближення позицій провідних європейських держав у питаннях військово-політичної кооперації став незадовільний стан фінансово-організаційного забезпечення європейських можливостей у сфері безпеки, викликаний насамперед постійним скороченням військових бюджетів країн ЄС. Наслідки глобальної економічної кризи посилили непевність щодо майбутнього СПБО і планів військового реформування її учасників. Зокрема, згаданий Стратегічний огляд безпеки та оборони Великої Британії передбачає скорочення витрат державного бюджету у цій сфері на 8 % упродовж наступних 4 років³⁶. Ці фактори зумовили очікування нових британо-французьких ініціатив як провідних держав ЄС у сфері оборони з приблизно однаковими військовими ресурсами і

завданнями регіонально-глобального характеру. Необхідність економії державних коштів змусила уряди Великої Британії і Франції (третя і четверта країни світу за обсягами військових видатків) розпочати запізніле поглиблення співпраці, що окрім надання нового імпульсу розвитку європейської військової кооперації є необхідною умовою забезпечення їх лідерства в Європі та підтримки глобальних можливостей.

Британо-французька декларація про співпрацю у сфері безпеки та оборони від 2 листопада 2010 р. передбачає ряд важливих нововведень у співробітництві держав: підписання договору про спільне використання військових ресурсів і устаткування, створення нових військових засобів, взаємний доступ до оборонних ринків, промислову і технологічну співпрацю (спільне користування кораблями-авіаносцями, підтримка авіаційного проекту А400М, розробка технологій для створення ядерних субмарин нового покоління, співпраця у галузі супутникових технологій і систем протиповітряної оборони); співробітництво у галузі ядерної зброї через створення спільних центрів для розробки і випробування ядерних технологій; розвиток Об'єднаних експедиційних сил – оперативних бойових загонів для реалізації функцій широкого діапазону, що включатимуть сухопутний, морський і повітряний компоненти з об'єднаним штабом; спільне протистояння кібер-загрозам; розвиток взаємодії у сфері попередження, виявлення і ліквідації терористичних загроз. Документ окремо фіксує збереження позиції НАТО як фундаментального гаранта європейської безпеки. Декларація містить статті щодо підтримки сторонами нерозповсюдження ядерної зброї і неприпустимості розвитку ядерної військової програми Ірану, проблем стабільності в Афганістані і Пакистані. Широта представлених у декларації проблем британо-французької взаємодії прямо не передбачає пріоритетного зосередження сторін на проблемах європейської безпеки. Зокрема, у документі не йдеться про СПБО ЄС, а зафіксовано лише зобов'язання сторін заохочувати членів Євросоюзу до розвитку їх військових і цивільних засобів з метою ефективної відповіді на кризи та сприяти “ближчій співпраці і взаємозалежності між НАТО і ЄС”³⁷.

Лондонська декларація як і кожен документ та-

кого характеру, що містить план розвитку комплексної співпраці двох держав на тривалу перспективу, викликає чимало запитань. Наприклад, як далеко готова піти Франція у співпраці в галузі ядерної зброї в умовах залежності британського ядерного арсеналу від США і тісного американо-британського співробітництва розвідувальних служб. Однак, незважаючи на двосторонній характер домовленостей, вони об'єктивно дають змогу підвести певні підсумки щодо розвитку європейської військово-політичної кооперації в рамках ЄС.

Започаткування СПБО як складової СЗППБ зумовлене об'єктивними потребами розвитку ЄС і європейських міжнародних процесів у постбіполярних умовах. Головними творцями та учасниками європейської військово-політичної співпраці є Велика Британія і Франція. Від погодження їх стратегічних підходів, інтересів, розробки спільних ініціатив та матеріальної підтримки залежить рівень цієї співпраці/інтеграції. Така залежність об'єктивно зумовлена слабкістю військових можливостей більшості держав-членів ЄС, неготовністю об'єднання взяти на себе відповідальність за власну безпеку і безпеку важливих сусідніх регіонів та порівняно значними військово-політичними можливостями Великої Британії і Франції, що апіорі консервує міждержавний характер СПБО ЄС, її залежність від НАТО і тісних взаємин зі США. Це засвідчив зміст британо-французьких домовленостей 2010 р., що відображають досягнутий компроміс двох визначальних концепцій розвитку системи європейської безпеки і оборони на основі їх часткової конвергенції, зумовленої об'єктивними обставинами внутрішнього розвитку країн та міжнародних відносин. При цьому уряд Великої Британії пішов на максимально можливі поступки, а уряд Франції обрав прийнятний паритет між атлантичною та європоцентричною стратегіями в дусі політики Н. Саркозі. Домовленості спрямовані на поглиблення двостороннього британо-французького співробітництва, а через нього – на розширення європейських можливостей у сфері безпеки та оборони. Однак залишаються неподоланими головні проблеми європейської військово-політичної інтеграції в рамках ЄС та відбувається чергове перенесення в часі їх реального вирішення.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.98.
- ² Див.: Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Яковенко Н.Л. – К.: Науковий світ, 2003. – 227 с.
- ³ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Вказана праця. – С. 156–158.
- ⁴ Андреева Т. Безопасность Западной Европы и независимые ядерные силы Великобритании и Франции / Т. Андреева // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 53.

- ⁵ Тихова В.В. Формирование Общей внешней политики и политики безопасности Европейского союза (1992–2004 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15. / Владлена Владимировна Тихова. – М., 2006. – С. 32.
- ⁶ Великобритания: эпоха реформ / под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Издательство “Весь Мир”, 2007. – С. 386.
- ⁷ Гогунська Т.О. Формування та реалізація зовнішньополітичних принципів кабінетів М. Тетчер на європейському та американському напрямках (1979 – 1990 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / Гогунська Т.О. – Одеса, 2003. – С. 16.
- ⁸ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Бжезинский З. – М.: Международные отношения, 2009. – С. 87.
- ⁹ Treaty on European Union // Official Journal. – С 191. – 29 July 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/html/11992M.html>.
- ¹⁰ Великобритания: эпоха реформ ... – С. 480.
- ¹¹ Кондратюк С.В. Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія / Кондратюк С.В. – К.: ПП “Профі”, 2008. – С. 64.
- ¹² Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Вказана праця. – С. 418.
- ¹³ Шаповалова О.І. Політико-інституційний рівень стратегії Франції щодо НАТО / О.І. Шаповалова // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 192.
- ¹⁴ Халецька Л.П. Європейська система оборони як військово-політичний пріоритет Франції / Л.П. Халецька // Питання нової та новітньої історії. Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 44 / [ред. кол. Б.Б. Гончар (відп ред.) та ін.]. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 149.
- ¹⁵ Романова О.В. Зовнішньополітичні стратегії Франції, Німеччини і Великобританії у контексті розвитку й імплементації СЗПБ ЄС: дис. ... канд. іст. наук: 23.00.04 / Ольга Володимирівна Романова. – Одеса, 2008. – С. 45.
- ¹⁶ Андреева Т. Вказана праця. – С. 57.
- ¹⁷ Великобритания: эпоха реформ ... – С. 390.
- ¹⁸ Лобанов Р.О. Проблемы внешней политики, безопасности и обороны в деятельности Европейского союза: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Роман Олегович Лобанов. – М., 2005. – С. 72.
- ¹⁹ Whitman R.G. Amsterdam's unfinished business? The Blair government's initiative and the future of the Western European Union / R.G. Whitman. – London, The Institute for Security Studies of WEU, January 1999. – P. 7.
- ²⁰ From St-Malo to Nice. European defence: core documents / Compiled by Maartje Rutten. – Paris, The Institute for Security Studies of Western Europe Union. – Chaillot Papers 47. – May 2001. – P. 8–9.
- ²¹ Grant Ch. Can Britain lead in Europe? / Ch. Grant. – London, Centre for European Reform, 2002. – P. 44.
- ²² Jazwinski K. The Role of Britain in the Development of the ESDI and the Transatlantic Link / K. Jazwinski. – Warsaw, Institute of International Relations, 2000. – 15.
- ²³ Громыко А.А. Англия перед выбором / А.А. Громыко // Дипкурьер, приложение “Независимой газеты”. – 2003. – 3 марта.
- ²⁴ European Defence: From Pörschach to Helsinki. – London, Library The House of Commons. – Research Papers 00/20. – 21 February 2000. – P. 38.
- ²⁵ Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XX ст.). Погляд з України. – Монографія / Мартинов А.Ю. – К.: Інститут історії України, 2009. – С. 176.
- ²⁶ Див.: Заворітня Г. Питання політичного лідерства в європейській безпековій та оборонній політиці / Г. Заворітня // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2006. – Т. 12-13. – С. 177–182.
- ²⁷ Keohane D. Europe's new defence agency / D. Keohane. – London, Centre for European Reform. – Policy briefing, 2004. – P. 3.
- ²⁸ Тихова В.В. Вказана праця. – С. 103.
- ²⁹ Кондратюк С.В. Вказана праця. – С. 132.
- ³⁰ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community // Official Journal. – С. 306. – 17 December 2007.
- ³¹ Манжола В., Шаповалова О. Зміна тональності (зовнішня політика Франції через рік після обрання Президентом Ніколя Саркозі) / В. Манжола, О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2008. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaforeignaffairs.com/article.html?id=127>.
- ³² Коломієць О. Лісабонський договір ЄС та НАТО: “холодна війна” на знищення? / О. Коломієць / Центр європейських та трансатлантичних студій, 15.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=10708&news_show_type=1&.
- ³³ Valasek T. France, NATO and European defence / T. Valasek. – London, Centre for European Reform. – Policy briefing, 2008. – P. 2.
- ³⁴ Britain's Foreign Policy in a Networked World. The Foreign Secretary, William Hague, gave the following speech outlining the Government's vision for UK foreign policy on 1 July 2010 / Foreign and Commonwealth Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=Speech&id=22472881>.
- ³⁵ Див.: Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. October 2010. – London: Published by TSO (The Stationery Office), 2010. – 77 p.

³⁶ O'Donnell C.M. Britain's defence review: Good news for European defence. Thursday, October 28, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://centreforeuropeanreform.blogspot.com/2010/10/britains-defence-review-good-news-for.html>.

³⁷ UK-France Summit press conference. Tuesday 2 November 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.number10.gov.uk/news/speeches-and-transcripts/2010/11/uk-france-summit-press-conference-56551>.

Grubinko A.V. Influence of British-French military-political cooperation on forming and development of EU common security and defence policy / Ternopil National Economic University.

In article the features of influence British-French military-political cooperation on forming and development of EU Common Security and Defence Policy are considered. Historical pre-conditions and modern state of that cooperation are reflected. The strategic approaches of both countries to development of European cooperation in the field of security and defence, their changes on the Contemporary stage of European integration are analysed.

Keywords: Great Britain, France, military-political cooperation, Common Security and Defence Policy, European Union, European integration.

Грубинко А.В. Влияние британо-французского военно-политического сотрудничества на формирование и развитие общей политики безопасности и обороны ЕС / Тернопольский национальный экономический университет.

В статье рассмотрены особенности влияния британо-французского военно-политического сотрудничества на формирование и развитие Общей политики безопасности и обороны Европейского Союза. Рассмотрены его исторические предпосылки и современное состояние. Проанализированы стратегические подходы обеих стран к развитию европейского сотрудничества в сфере безопасности и обороны и их изменения на новейшем этапе европейской интеграции.

Ключевые слова: Великобритания, Франция, военно-политическое сотрудничество, Общая политика безопасности и обороны, Европейский Союз, европейская интеграция.

Стаття надійшла до редколегії 29.03.2010

Прийнята до друку 25.05.2010